

15. Ikromjonovna, J. S. (2023). THE ROLE OF FOLK TALES AND EPIC MOTIVES IN THE POETRY OF USMAN AZIM. Open Access Repository, 9(4), 545-548
16. Ikromjonovna, J. S. (2023). PEYZAJNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MOTIVNI ANGLATISHDAGI O'RNI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1, 97-99.

NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA SHE'RIY TARJIMA MUAMMOLARI: TA'RIF, TASNIF, TAHLIL VA TAKLIF

Abduxalilova Dilobar Sherali qizi,
O'zDJTU tayanch doktoranti
dilobar.abdukhalilova@mail.ru

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada nemis tilidan o'zbek tiliga she'riy tarjima jarayonida yuzaga keladigan turli muammolar tahlil qilinadi. She'riy tarjima nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarini ham o'z ichiga oladi. Muallif she'riy tarjimaning nazariy asoslarini ochib beradi va tarjima jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, madaniy va poetik qiyinchiliklarni batafsil ko'rsatadi. Bu qiyinchiliklar orasida tilning grammatik tuzilishi, ma'nolarni ifodalashdagi farqlar, madaniy aloqalar va stilistik farqlar alohida o'rin tutadi. Maqolada she'riy tarjima jarayonida til va madaniyat o'rtasidagi muvozanatni saqlashning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: she'riy tarjima, poetik ekvivalentlik, Gyote poeziyasi, madaniyatlararo muvozanat, estetik ifoda, tarjimon kompetensiyasi, metafora va ramzlar, poetika va stilistika.

ABSTRACT

This article analyzes various problems that arise in the process of poetic translation from German into Uzbek. Poetic translation includes not only linguistics, but also cultural studies and literary studies. The author reveals the theoretical foundations of poetic translation and details the linguistic, cultural and poetic difficulties that arise in the translation process. Among these difficulties, the grammatical structure of the language, differences in the expression of meanings, cultural connections and stylistic differences occupy a special place. The article emphasizes the importance of maintaining a balance between language and culture in the process of poetic translation.

Keywords: poetic translation, poetic equivalence, Goethe's poetry, intercultural balance, aesthetic expression, translator competence, metaphor and symbols, poetics and stylistics.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются различные проблемы, возникающие в процессе перевода поэзии с немецкого языка на узбекский язык. Перевод поэзии охватывает не только лингвистику, но также культурологию и литературоведение. Автор раскрывает теоретические основы поэтического перевода и подробно останавливается на языковых, культурных и поэтических трудностях, возникающих в процессе перевода. Среди этих трудностей особое значение имеют грамматическая структура языка, различия в выражении значений, культурные связи и стилистические различия. В статье подчеркивается важность соблюдения баланса между языком и культурой в процессе поэтического перевода.

Ключевые слова: поэтический перевод, поэтическое эквивалентство, поэзия Гёте, межкультурный баланс, эстетическое выражение, компетенция переводчика, метафоры и символы, поэтика и стилистика.

She'riy tarjima – bu nafaqat til vositasida matnni o'tkazish, balki bir madaniyatning badiiy-estetik qadriyatlarini boshqa bir til vositasida etkazish san'atidir. Ayniqsa, nemis tilidan o'zbek tiliga she'riy tarjima qilishda ko'plab murakkabliklar yuzaga chiqadi. Bu nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik, poetika, stilistika sohalarini ham qamrab oladi. Tarjimon nafaqat lug'aviy darajadagi moslikni, balki estetik hissiyotlar, poetik mazmun va obrazlar tizimini ham to'g'ri talqin qilishi kerak. Bu esa tarjimani juda murakkab va mas'uliyatli jarayonga aylantiradi.

Yaqin vaqtlar ichida bevosita roman-german tillaridan tarjima qilishga ko'chish ishi real vazifa bo'lishi qiyin. Shuning uchun ham bu ishda tarjimaning boshqa vosita va imkoniyatlaridan foydalanish mumkin. Shunday imkoniyatlardan biri taglamalardir [6, 57].

Nemis va o'zbek adabiy an'analari o'rtasida sezilarli tafovutlar mavjud. Nemis poeziyasi, ayniqsa klassik davr (Goethe, Schiller, Heine) o'zining chuqur falsafiyli, obrazlar murakkabligi va poetik shaklining ixchamligi bilan ajralib turadi. Bu adiblarning asarlarida insoniyat, tabiat, jamiyat haqidagi teran falsafiy mushohadalar mujassam bo'ladi. Ularning she'rlari zamonaviy o'quvchiga ham muhim hayotiy savollarni beradi. O'zbek poeziyasi esa ko'proq ritmik tuzilma, majozga boylik va musiqiylikka urg'u beradi. Bu poeziya og'zaki an'ana bilan uzviy bog'liq bo'lib, unda estetik diddan tashqari xalqona ohang, milliy mentalitet ham etakchi o'rinni egallaydi. Shu bois, bu ikki madaniyat o'rtasidagi tafovutlar

tarjimada muhim ahamiyat kasb etadi. Tarjimon ikki madaniyat orasida vositachi bo'lishi, har ikkala tomonning estetik qadriyatlarini hisobga olib ishlashi zarur.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, tarjima jarayonida yuzaga kelayotgan poetik-ekvivalentlik, ma'no ifodasi, madaniy moslashuv kabi muammolar adabiyotlararo muloqotni to'laqonli amalga oshirishda to'siq bo'lishi mumkin. Bugungi globallashuv davrida xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalar kuchayib borar ekan, badiiy tarjimaning roli yanada ortmoqda. Shu jihatdan, she'riy tarjimada aniqlik, badiiylik va sadoqatni uyg'unlashtirish masalasi dolzarb ilmiy-ijodiy muammo bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada aynan shu muammolar chuqur tahlil qilinadi va ularning echimiga oid ilmiy takliflar ilgari suriladi.

Tadqiqot metodologiyasi masalasida esa quyidagilarni ta'kidlash lozim: mazkur izlanishda kompleks yondashuvga asoslangan holda bir nechta metodologik asoslar qo'llanildi. Jumladan, qiyosiy-tarjimashunoslik metodlari orqali asl matn va tarjima o'rtasidagi strukturaviy, mazmuniy va poetik tafovutlar aniqlab borildi. Lingvopoetik yondashuv orqali she'r matnining til vositalari orqali ifodalangan estetik va hissiy qatlamlari tahlil qilindi. Tarjima nazariyasiga doir klassik va zamonaviy yondashuvlar, xususan, Nida, Newmark, Holmes va Bassnett kabi olimlarning nazariyalari asos qilib olindi. Intertekstual tahlil orqali matndagi boshqa matnlarga havolalar, madaniy kodlar va alluziyalar aniqlanib, ularning tarjima jarayonidagi ta'siri ko'rib chiqildi. Shu bilan birga, semantik-analitik metod yordamida har bir so'z va iboraning ko'p qatlamli ma'nosi kontekstdan kelib chiqqan holda tahlil etildi. Har bir asar tarjimasi uning shunchaki ikkinchi tilga o'girmasi bo'lib qolmasdan, tarjimaviy jarayonning yangi bir xalqasi hamdir; unda shu tillararo munosabatning darajasi, adabiyotlararo muvofiqliklar va nomuvofiqliklar, ya'ni "A" tildan "B" tilga o'girishda shakllangan muayyan umumiy ko'nikmalar ham bo'y ko'rsatib turadi.[5, 12]

Maqolada asosiy e'tibor Johann Wolfgang von Gyotening mashhur "Gefunden" she'ri tarjimasi misolida poetik qatamlar tahliliga qaratildi. Ushbu she'rda hayotiy tajriba, tabiat va sevgi obrazlari timsolida falsafiy mazmun mujassam bo'lib, uning tarjimasida originalga sadoqat bilan birga poetik badiiyatni ham saqlash muhim ahamiyatga ega. "Gefunden" she'rining har bir misrasi, ritmik va metaforik strukturasi chuqur tahlil qilinib, uning o'zbekcha variantida qanday o'zgarishlarga uchragani ko'rsatib berildi. Shu orqali tarjimonning tanlovi, poetik erkinlik doirasi va madaniy moslashuvning ahamiyati yoritildi. Bu yondashuv, o'z navbatida, poetik tarjimalarning nazariy va amaliy jihatdan chuqurroq anglanishiga xizmat qiladi.

She'riyat, - deb yozgan edi Gyote o'zining "She'riyat va haqiqat" nomli asarida, - ayrim nozikta'b va tarbiyatli kishilarga avloddan avlodga meros bo'lib

o'tadigan xususiy mulk emas, balki jumlai jahonga, barcha xalqlarga xos iste'doddir [1, 19].

Poeziya tarjimasi nasriy tarjimadan tubdan farq qiladi. Nasriy tarjimada ko'proq ma'no etkazilishi asosiy vazifa bo'lsa, she'riy tarjimada ohang, estetik tuzilma, ritmik uyg'unlik, fonetik go'zallik, obrazlar tizimi va majoziy qatlamlar birgalikda ishlaydi. Shu sababli, tarjimon faqatgina so'zdan so'zga tarjima qilish bilan cheklanmaydi, balki ruhdan ruhga, obrazdan obrazga o'tish orqali asl asarning badiiy kuchini saqlab qolishga intiladi. Tarjima jarayonida muallif uslubiga hurmat saqlangan holda, o'zbek o'quvchisi uchun o'qilishi qulay bo'lgan, ammo original asarning poetik ruhi va badiiy mohiyatini yo'qotmagan matn yaratilishi kerak.

Hozirgi kun tarjimachiligimizda uchta antinomiya e'tiborni o'ziga tortmoqda, bular:

1. She'rni tarjima qilib bo'ladi – she'rni tarjima qilib bo'lmaydi.
2. Tarjimon asar muallifi darajasida bo'lmog'i kerak – tarjimon asar muallifi darajasida bo'lmog'i shart emas.
3. Tarjima faqat ona tiliga qilinishi kerak – tarjima chet tiliga ham qilinishi mumkin [4, 171].

She'rni tarjima qilish mumkin emas deguvchilarni, adabiy aloqalarga, tarjimalarga dushman kishilar deb qaramaslik kerak. Bularning tashvishlarini jonbozliklarini tushunmoq darkor. Ular poeziyani juda qadrlaganliklaridan, tarjimaga haddan ziyod katta talab va mas'uliyat bilan yondoshganliklaridan shunday fikrlarni bayon etganlar [8, 380].

Ekvivalentlik esa she'riy tarjimada nisbiy bo'lib, bu atama nafaqat semantik moslikni, balki badiiy ifoda, stilistik uyg'unlik, ritmik-musiqiy muvofiqlik va obrazlar uyg'unligini ham qamrab oladi. She'r tarjimasida ekvivalentlik tamoyili faqat leksik semantik tenglik bilan chegaralanmaydi, balki original matnning estetik ta'sirini, ritmik dinamikasini, poetik uslubini boshqa tilda aks ettirish imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi. Tarjimonning adabiy didi, stilistik mahorati, poetik tafakkuri va madaniy kompetensiyasi tarjimaning sifati va muvaffaqiyatida muhim o'rin tutadi. Shu boisdan, tarjima jarayoni har doim ijodiy jarayon bo'lib, u qat'iy grammatik yoki leksik qoidalar bilan emas, balki badiiy-estetik mezonlar bilan belgilanadi.

Gyote o'z lirikasi bilan xalq ko'ngliga yo'l topdi, chunki u butun vujudi bilan xalq dardini his eta oldi va shu dard bilan ijod qildi [2, 211]. Gyotening

“Gefunden” she’ri romantik va ramziy mazmunga ega bo’lib, tabiat, sevgi va ilhomning uyg’unligini ifodalaydi. She’rda shoir bir go’zal gulni topadi, uni ehtiyotkorlik bilan o’z bog’iga ko’chiradi. Bu gul – sevgi, ilhom, yashirin iste’dod, nozik tuyg’ular ramzi sifatida talqin qilinadi. She’r ixcham, lirizmga boy, ritmik va ramziy jihatdan mukammal tuzilgan.

She’r o’zbek tiliga tarjima qilinganida mazmun asosan saqlanadi, biroq ritm, qofiya va poetik struktura jihatidan soddalashtirish yoki moslashtirish kuzatiladi. Original matnda jambik ritm qat’iy saqlangan bo’lsa, o’zbek tarjimasida ba’zan sillabik ritm yoki erkin she’riy uslubga o’tish holatlari mavjud. Masalan, nemis tilidagi qisqa-yig’ilgan gaplar o’zbek tilida hissiy, ba’zan cho’zilgan frazalar bilan beriladi. Bu ba’zida obrazli ifodani kuchaytirsada, ritmik muvozanat va original ohangni yo’qotish xavfini tug’diradi.

Obrazlarga kelsak, “Blümlein” (kichik gul) so’zining o’zbekcha tarjimasida “gullar”, “guldasta” kabi umumlashtirish kuzatiladi. Bu esa asl she’rdagi yakka, nozik, individual go’zallik ramzining ifodaviy kuchini pasaytiradi. Originaldagi singularlik o’rniga plural ifodaning ishlatilishi she’rning ramziy qatlamini soddalashtirib yuboradi. Shuningdek, “Ich grub es aus” (“Men uni qazib oldim”) kabi misralar o’zbek tarjimasida “Men uni oldim” kabi soddalashtiriladi, bu esa originaldagi hissiyotning chuqurligini va harakatning ehtiyotkorligini kamaytiradi. Lingvistik muammolar. Nemis tili grammatik jihatdan o’zbek tilidan sezilarli darajada farq qiladi. Inversiya (so’z tartibining o’zgaruvchanligi), bog’lovchilarning ko’p ma’noliligi, fe’lning birikma holatdagi qo’llanilishi, murakkab gap tuzilmalari tarjimada ancha murakkablik tug’diradi. Tarjimon ushbu sintaktik va semantik farqlarni hisobga olgan holda o’zbek tiliga ekvivalentlik asosida ko’chirishga harakat qiladi. Ayniqsa, she’rda grammatik formaning ohangdoshligi va ritmik mosligi muhim bo’lib, bu holat tarjimada murakkab sintaktik va fonetik uyg’unlikni talab etadi.

Madaniy va mentalitetga oid muammolar. Nemis she’riyatida uchraydigan tabiat kultlari, ruhiy holatlarning ramziy ifodalanishi, shaxsiy tajribaning umumlashtirilgan tasviri kabi jihatlar o’zbek o’quvchisi uchun notanish bo’lishi mumkin. Shu sababli, bu obrazlarni kontekstda moslashtirish, izohlash yoki ularni madaniy jihatdan anglashiladigan shaklda berish zarur. Aks holda, tarjima o’quvchida tushunmovchilik yoki begonalik hissini uyg’otadi. Shuningdek, nemis poeziyasida protestant etikasi, ekzistensial kayfiyat, Ich-erzähler (ichki monolog) kabi elementlar mavjud bo’lib, ularning tarjimasida alohida yondashuvni talab etadi.

Poetik shakl va uslubdagi muammolar. Original she'rda mavjud bo'lgan strofa o'lchamlari, qofiya juftliklari, ritmik bog'lanish, fonetik bezaklar, aliteratsiya va assonanslar tarjimada to'liq saqlanmasligi mumkin. Masalan, "Gefunden" she'rda assonanslar orqali yaratilgan musiqiylik, qisqa frazalar bilan ta'sirli ritm yaratilgan. O'zbek tilida bu kabi uyg'unlikni yaratish uchun boshqa poetik vositalarga murojaat qilishga to'g'ri keladi. Biroq bu vositalarning qo'llanishi original shaklga sodiqlikni buzishi mumkin. Shu nuqtada tarjimonda poetik shakl va uslubdagi muvozanatni topish asosiy vazifaga aylanadi.

She'riy tarjima – bu nafaqat mazmuniy o'tkazish, balki poetik ruh, estetik uyg'unlik va madaniy xususiyatlarni kompleks tarzda boshqa tilda ifodalashni taqozo etadi. "Gefunden" she'ri misolida ko'rinib turibdiki, tarjima jarayonida har bir poetik qatlam – fonetik, stilistik, semantik va madaniy qatlamlar birgalikda tahlil qilinishi va ularning tarjimada qanday ifodalanganiga e'tibor berilishi zarur.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, tarjimada poetik erkinlik masalasi dolzarb. Tarjimon o'zbek o'quvchisiga tushunarli va estetik ta'sirli matn etkazishga intiladi. Biroq u asarning g'oyaviy-badiiy ruhini buzmasligi kerak. Poetik erkinlik – bu nafaqat mazmunda, balki shaklda ham moslashtirishni nazarda tutadi. Tarjimon she'rni o'zbek o'quvchisi mentaliteti, adabiy didi va musiqiy qabul qilish usuliga moslab ifodalashi mumkin. Biroq, bu erkinlik original matnning asosiy g'oyasi, ritmik tuzilmasi, metaforik qatlamlariga putur etkazmasligi lozim[3; 58]. Shuning uchun poetik erkinlik chegaralari ehtiyotkorlik bilan belgilanishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jabborov S.D.(1984) G'arbu-sharq devoni. *DcS diss. in phil. scien.* Tashkent.
2. Martens, K.K., Lewinson, L.S., (1971) *Deutsche Literatur*. Prostvestshente, Moskva.
3. Musayev, Q., (2005) *Tarjima nazariyasi asoslari*. Toshkent, Fan nashriyoti.
4. Raximov, X., (2018). Tarjimachilik qay ahvolda. *Zamonaviy leksikografiya, frazeografiya va tarjimashunoslik masalalari*. Andijon
5. Salimova, D., (2018) She'riy tarjimada badiiy niyat va poetik mahoratning qayta ifodalanishi. *PhD diss. in phil. scien.* Tashkent.
6. Salomov, G'., (1983) *Tarjima nazariyasi asoslari*. Toshkent, O'qituvchi.
7. Salomov, G'., (1979) *Do'stlik ko'priklari*. Toshkent, O'qituvchi.
8. Salomov, G'., (2022) *Til va tarjima*. Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti. (216)